

DARKO DUNDOVIĆ*

Duhan u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini kroz povijest uzgoja i krijumčarenja

Sažetak

Rad predstavlja osnovni prikaz podataka o uzgoju duhana i krijumčarenju duhana u listu i rezanog duhana – na prostorima Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine kroz povijest. U radu je prikazan dio zakonske regulative kojom je ovo područje ranije normirano kao i zakonska regulativa koja je na snazi u vrijeme pisanja rada. Prikazani su i statistički pokazatelji koji se odnose na temu rada. Rad može poslužiti policijskim i carinskim službenicima u kvalitetnijem razmatranju ukupnog problema suzbijanja ove vrste kriminaliteta a sve kroz povijesnu prizmu uzgoja i krijumčarenja duhana na prostorima ovih dviju država.

***Ključne riječi:** duhan, uzgoj duhana, krijumčarenje, povijesni prikaz.*

1. UVOD

Možda ni jedna poljoprivredna kultura (ne ubrajajući kulture koje se mogu koristiti za izradu opojnih droga) nije kroz povijest ali i sadašnjost bila toliko ilegalno uzgajana, ili je bila predmet krijumčarenja u raznim oblicima na ovim prostorima, kao što su duhan u listu i sitno rezani duhan. To pokazuju i povijesni podaci gdje se osim zabilježenih podataka o početku uzgoja duhana ubrzo bilježi i njegovo krijumčarenje. Iako su vlasti kroz povijest povremeno primjenjivale i iznimno brutalne metode s ciljem kontrole uzgoja i onemogućavanja ilegalne prodaje duhana, ova vrsta kriminalnih aktivnosti ipak se zadržala do danas. Značajni iznosi trošarine koji su uračunati u maloprodajnu cijelu duhana jedan su od razloga koji utječu na razliku „cijene“ ilegalnih i legalnih proizvoda duhana što je dodatni motiv i proizvođača i krijumčara (Savić i sur. 2015). Isti autori smatraju da ovakve kriminalne aktivnosti značajno utječu na financijske gubitke države u vidu smanjenja proračunskih sredstava a istovremeno

* mr. sc. Darko Dundović, Tvornica duhana Rovinj d.d., menadžer sigurnosti, Hrvatska.

omogućuju organiziranim grupama veliku „zaradu“ te samim time predstavljaju značajnu sigurnosnu prijetnju. Međutim treba naglasiti da proizvodnja duhana kao dio poljoprivredne proizvodnje Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine, i dalje omogućuje prihode malim poljoprivrednim gospodarstvima. Dodamo li tome i zaposlene u postupku obrade duhana, prijevoza, pa i same proizvodnje a u konačnici i velike prihode koje država ubire od trošarina na duhanske proizvode – razumljivo je zašto država nastoji maksimalno suzbiti ilegalno tržište duhanskim proizvodima.

2. UZGOJ DUHANA

1.1. Republika Hrvatska

Uzgoj duhana na području Baranje, Požege i Virovitice u Republici Hrvatskoj započinje oslobođenjem Slavonije od Osmanlija (oko 1690. god.). U korist visoke kvalitete požeškog duhana svjedoči njemački putopisac Taube (1777./1778.) u svojem radu „Povijesni i zemljopisni opis Kraljevine Slavonije i vojvodstva Srijema“ te navodi kako se u požeškoj županiji sadi duhan s osobitim uspjehom. Prema istom autoru ondje raste najbolja vrsta koja ni u čemu ne zaostaje za turskim duhanom a koristi se za šmrkanje i pušenje a trgovci ga rado kupuju. Prema Čagalj i sur. (2017), prvi podaci o pojavljivanju duhana u Dubrovačkoj Republici potječu iz 1632. godine i odnose se na uvoz duhana iz Ancone. Duhan se također spominje u odluci Senata iz 1648. godine kojom se uvodi ili povećava carina na uvoz duhana u Dubrovačku Republiku. Podaci spominju i duhan i uvoz duhana u listu iz susjednih zemalja. Monopol na duhan u Dubrovačkoj Republici uveden je 1663. godine i trajao je sve do 1808. godine kada je došlo do propasti Republike. Prema Bauk, (2015), ne postoje podaci o proizvodnji duhana na području Dubrovačke Republike. U izvještaju s putovanja po Ugarskoj 1787. godine, spominjući pro- izvodnju duhana u Međimurju, riječki trgovac Nayss (prema Karaman, 1962) navodi da je vrsta duhana s dugim listom poznata Hrvatima kao „međimurec“ vrlo dobra, ali da bi vrstu s kratkim listom poznatu kao „tatar“ trebalo iskorijeniti. Na područjima sadašnje Republike Hrvatske gdje se uzgajao duhan u doba Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, s obzirom na veliku proizvodnju, monopolska je uprava Kraljevine SHS-a 1931. godine uslijed velike ekonomske krize donijela zakon kojim su se ograničavale dozvole za sadnju duhana u Dalmaciji, te ujedno i svrstale duhan uzgojen u Dalmaciji (i Hercegovini) u niže kategorije što je za posljedicu imalo i nižu otkupnu vrijednost duhana (Čagalj i sur., 2017). Tome u prilog govore i podaci o sadnji i količinama otkupljenog duhana u Dalmaciji od 1909. do 1939. godine iz tablice 1 (Ožanić, 1995).

Tablica 1: Podaci o sadnji i količinama duhana u Dalmaciji od 1909. do 1939. godine

Godina	Odobrena sadnja biljaka	Otkupljeno duhana (t)
1909.	88.793.000	3640
1910.	84.520.000	2960
1911.	87.887.000	2010
1912.	83.397.000	2760
1913.	76.503.000	3555
1922.	–	680
1923.	–	1690
1924.	–	2226
1925.	–	1050
1926.	–	770
1927.	–	300
1930.	66.100.000	–
1931.	65.500.000	–
1932.	42.000.000	–
1933.	11.000.000	–
1934.	16.000.000	–
1935.	20.790.000	–
1936.	29.200.000	–
1937.	43.000.000	–
1938.	26.000.000	–
1939.	30.000.000	–

Izvor: Ožanić, S. (1955). *Poljoprivreda Dalmacije u prošlosti*. Izdanje društva agronoma NRH – podružnica Split

Tadašnja država nastojala je na različite načine ograničiti sadnju duhana pa je tako od početka do sredine 1936. godine samo u 30 sela čazmanskog kraja počupano oko 108.000 strukova duhana. Kada su financijska tijela iz toga doba pojačana sa 17 žandara željela čupati neovlašteno zasijani duhan u Gornjoj Obreški kraj Čazme koncem srpnja 1936., navodno ih je oružano napalo čak tisuću skupljenih seljaka te je u tim nemirima bilo poginulih (Izveštaj o izvršenoj upotrebi oružja, HDA, PS, inv. br. 4831.) Sredinom 1937. godine oružano su napadnuti državni predstavnici koji su čupali duhan u slunjskom kotaru. U sukobu sa oko 500 seljaka ubijen je jedan žandar i ranjena još trojica državnih službenika, dok je broj žrtava s druge strane neutvrđen, iako vjerojatno nekoliko puta veći (Radio-telegram upućen Odjeljku za državnu zaštitu Ministarstva unutrašnjih poslova. HDA PS, inv. br. 5109). U razdoblju većeg izvoza zbog ratnog stanja u Europi 1940.–1941. godine došlo je do porasta proizvodnje duhana na prostorima sadašnje Republike Hrvatske. Država je aktivno nakon II. svjetskog rata poticala proizvodnju duhana. Dokaz su tome i plakati iz fundusa Muzeja grada Zagreba s porukama „Više duhana / više novca“ i „Sadi duhan, imat ćeš žito i sol“ koje je

oblikovao Zvonimir Faist u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata, 1945. – 1947. (Nikolić i sur., 2015). Organiziranje većeg broja („samoupravnih“) poduzeća za otkup i obradu duhana zabilježeno je početkom 50-ih godina prošlog stoljeća, pa je samim time i potreba za uzgojem duhana koji otkupljuju ta poduzeća porasla. Epidemija plamenjače, koja je devastirala duhaništa u Dalmaciji i Hercegovini, rezultirala je 1960. i 1962. godine značajnim padom proizvodnje te zatvaranjem duhanskih stanica u Sinju i Drnišu. Kada govorimo o duhanskoj industriji u Dalmaciji, ona je tijekom 1970-ih postupno odumirala. (Gately, Tobacco: *a cultural history of how an exotic plant seduced civilization*, str. 27) Trenutačno se u Republici Hrvatskoj uzgajaju tipovi duhana *virginia* i *burley* i to uglavnom na području Podravine, Požeške kotline te istočne Slavonije. Hrvatski duhani d.d., kao nositelj proizvodnje duhana u Republici Hrvatskoj, registrirani su za uzgoj i obradu lista duhana te s kooperantima (oko 500 kooperanata) svake godine ugovaraju proizvodnju i otkup. Otkup duhana organiziran je u trima otkupnim centrima – u Virovitici, Kutjevu i Pitomači, a proces obrade duhana provodi se u Virovitici. Hrvatski duhani d.d. otkupljuje oko 80 % proizvodnje duhana u Republici Hrvatskoj, dok oko 20 % otkupa obavlja poduzeće Agroduhan Slatina. Prema dostupnim statističkim podacima Državnog zavoda za statistiku¹ u izvješću za 2018. godinu navedeno je da je u Republici Hrvatskoj u 2018. godini bilo zasađeno 3631 hektara polja s duhanom i proizvedeno 7100 tona duhana. Detalji u tablici u nastavku.

Tablica 2: Zasađeno i proizvedeno duhana u Republici Hrvatskoj (2014.–2018. godina)

DUHAN	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
Zasađeno (he)	5196	4752	4413	4563	3631
Prinos (po hektaru/tona) prosjeak	1,8	2,1	2	2,1	2
Proizvedeno (tona)	9164	10132	8977	9413	7100

Izvor: Statistički podaci Državnog zavoda za statistiku

Otkupna cijena duhana u EU-u u rasponu je od 2 do 3,8 eura za kilogram, a prosječna je na razini od 2,5 eura. Prema predsjedniku Udruge hrvatskih proizvođača duhana, Hrvatska ima najmanju otkupnu cijenu u EU-u od 1,8 eura za kilogram duhana. (Željko Aragović, predsjednik Udruge hrvatskih proizvođača duhana „Krupan list“, <https://pozeska-kronika.hr/gospodarstvo/item/12514-zaustaviti-daljnji-pad-proizvodnje-duhana.html>)

Dokaz važnosti duhana za prostore sadašnje Republike Hrvatske jest i prikaz duhana na kovanom novcu (10 lipa) Republike Hrvatske. (A. Milinović, Ljepota i smisao simbolike hrvatskog novca).

¹ <https://www.dzs.hr/>

1.2. Bosna i Hercegovina

Početak proizvodnje duhana u Bosni i Hercegovini, točnije na području Hercegovine počinje u 17. stoljeću a duhan je u Hercegovinu donesen trgovačkim vezama Mletačke Republike i Turske (Preissecker, 1914). Zanimljivo je da je Dubrovačka Republika uvela monopol na proizvodnju duhana kada i Mletačka Republika i to 1676. godine. Iste godine u Dubrovačkom arhivu (iz 1676. godine) spominje se krijumčarenje duhana iz Hercegovine u Dubrovačku Republiku (Kapor, 1953). U vrijeme turske carevine duhan je bio od sporednog značaja za seljake i državu, uglavnom za domaće potrebe i robnu razmjenu. Mogao se slobodno uzgajati za vlastite potrebe, ali za trgovinu morala se imati dozvola za sadnju. Turska vlast uvodi monopol 1875. godine ali bez većeg djelovanja zbog zaposjedanja Bosne i Hercegovine od Austro-Ugarske 1878. godine. U to vrijeme nije bilo organizirane prerade duhana no postojali su obrtnici koji su rezali duhan ručno na priručnom uređaju tzv. avanu (havanu), a rezači duhana zvali su se „havandžije“. Prodajom takvog rezanog duhana bavili su se „tutundžije“, a rezani duhan prodavao se u posebnim trgovinama. U Sarajevu je 1880. godine bilo 68 takvih „duhandžinica“ (Stajić, 1927). Na takve obrte kao i na izvoz duhana država je ubirala porez.

Austro-Ugarska već 1879. osniva monopol – tzv. režiju. Nastaju otkupni uredi (dogane, talijanski: carina), a Austro-Ugarska Monarhija treba veće količine kvalitetnog duhana pa se raznim mjerama stimulira proizvodnja, a duhan u Hercegovini postaje najvažnija poljoprivredna kultura. Beljo i sur., (2016) navode da su u 1912. godini, kada je već industrija bila razvijena, prihodi od duhana kroz poreze i namete iznosili više od 18 milijuna kruna, što je više nego bilo koja druga pojedinačna stavka (Bosansko-hercegovački kompas, 1913). Značajan je i izvoz duhana iz Bosne i Hercegovine koji je u 1910. godini iznosio 1474 tona u vrijednosti od 3.801.110 kruna. S druge pak strane, uvoza nije bilo (Beljo i sur., 2017). U vrijeme Austro-Ugarske treba spomenuti i značajniji razvoj proizvodnje na području Bosanske Posavine (Bosanska Posavina regija je u sjeveroistočnom dijelu Bosne i Hercegovine). Tako se u Orašju 1894. osniva Ogljedno dobro (*Musterplantage*), koje kasnije prerasta u Otkupni ured. (Kapor 1956).

Krajem XIX. stoljeća u Bosni i Hercegovini proizvodilo se oko 4000 tona duhana. Ukupno proizvedeni duhan morao se predavati državi, s tim što je domaćinstvo moglo zasadi 70 m² za svoje potrebe, a uz to je imalo pravo tražiti po 35 m² za svakog člana domaćinstva starijeg od 20 godina, ili ukupno 245 m² (tzv. „pušilula“). Na tome se ostvarivala dodatna zarada, jer uvođenjem monopola počinje krijumčarenje duhana – škije (turski eškija (eškiya) – odmetnik, hajduk, krijumčariti).

Pred Prvi svjetski rat proizvodnja duhana u Bosni i Hercegovini iznosila je oko 6300 tona. Nakon Prvog svjetskog rata nastaje Kraljevina SHS, odnosno Kraljevina Jugoslavija. Proizvodnja duhana pada i tek tridesetih godina počinje njen oporavak. Monopolistički propisi bili su još stroži nego za austrougarske vladavine, vlasnik duhana bila je država, nije bilo ni „pušilule“. Ni jedan list duhana nije se smio otuđiti, a „financ“ je mogao kazniti čovjeka ako bi imao tabakeru s duhanom koji nije kupljen u državnoj trgovini².

² <http://www.fds.ba/bs/duhanski-kutak/historija-duhana>

Nakon Drugog svjetskog rata, pored godišnjih oscilacija, proizvodnja duhana bilježi rast do kraja sedamdesetih godina (rekordna je bila 1976. godina sa 14.800 tona)³.

Početkom 80-ih godina prošlog stoljeća slijedi naglo opadanje proizvodnje duhana na ovim prostorima. Ratna događanja 1992.–1995. dodatno su utjecala na ukupno smanjenje proizvodnje hercegovačkog duhana ali i drugih duhana na području Bosne i Hercegovine. (Beljo i sur., 2017) Nepostojanje poticaja za uzgoj duhana, loša tehnološka razvijenost, sve manji broj poduzeća koje organizirano otkupljuju duhan, uvjetovali su niske otkupne cijene duhana. U prilog tome govori i podatak da na području Hercegovine u vrijeme pisanja ovog rada ne postoji ni jedno poduzeće za otkup i obradu duhana (Banožić i sur., 2018). Uz već spomenute probleme, proizvodnja u Hercegovini još uvijek postoji i to prema procjeni Beljo i sur. (2016) između 100 i 150 tona godišnje koja se količina uglavnom prodaje na ilegalnom tržištu ili služi za vlastitu uporabu (Beljo i sur., 2016). Međutim treba spomenuti da unatoč ovakvom stanju na području Hercegovine, na području Bosanske Posavine postoji organizirana proizvodnja te obrada duhana (tipa *burley* i *virginija*) a koju obavlja poduzeće „Bosanac“ d.d. koje ima povijest dugu više od 130 godina. Činjenica je da je i na tom području Bosne i Hercegovine proizvodnja duhana u padu i to 2015. godine oko 452 tona a 2016. oko 429 tona (Nurkić, 2017).

Prema dostupnim statističkim podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine⁴ u izvješću za 2017. godinu navedeno je da je u Bosni i Hercegovini u 2017. godini bilo zasade- no 1506 hektara polja s duhanom. Podaci o prinosu i ukupnoj proizvodnji za 2018. u vrijeme pisanja ovog rada, nisu bili dostupni.

Tablica 3: Statistički podaci – duhan u Bosni u Hercegovini, 2016.–2018. godina

DUHAN	2016.	2017.	2018.
Zasadeno (he)	1471	1506	1520
Prinos (tona/ha)	1.6	1,2	–
Proizvedeno (tona)	2316	1760	–
Cijena – neižiljeni (po kg)	–	2,7 KM	2,9 KM

Izvor: Statistički podaci Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine⁵

3. ZAKONSKO UREĐENJE

3.1. Republika Hrvatska

Kao članica zemalja Europske unije, Republika Hrvatska bila je obvezna prihvatiti i provoditi Protokol o uklanjanju nezakonite trgovine duhanskim proizvodima (NN 4/19.) koji se veže uz Okvirnu konvenciju Svjetske zdravstvene organizacije o nadzoru nad duhanom (NN 3/08.). Navedeni Protokol predviđa donošenje mjera koje će spriječiti nezakonitu trgo-

³ <http://www.fds.ba/bs/duhanski-kutak/historija-duhana>

⁴ http://www.bhas.ba/saopstenja/2018/AGR_09_2018_Y1_BS.pdf

⁵ http://www.bhas.ba/saopstenja/2018/AGR_09_2018_Y1_BS.pdf

vinu duhanskim proizvodima kao što su izdavanje dozvola za proizvodnju, uvoz i izvoz duhanskih proizvoda, uspostavljanje sustava za slijeđenje i praćenje za sve duhanske proizvode koji se proizvode, unose ili uvoze, uspostava za praćenje transakcija plaćanja koje su provele fizičke i pravne osobe putem zakonitih načina plaćanja i u dopuštenoj valuti, propisivanje sankcija za svaki nedopušteni oblik trgovine duhanskim proizvodima (proizvodnja, krijumčarenje, veleprodaje i dr.) kao i usvajanje propisa kojima će se propisati mjere za naplatu iznosa razmjernih izgubljenim porezima i davanjima proizvođača i ostalih subjekata. Svim spomenutim mjerama Protokol doprinosi međunarodnim naporima za uklanjanje svih oblika nezakonite trgovine duhanskim proizvodima i važan je za nadzor nad duhanom. Njime se navodi licenciranje proizvođača kao kontrolni sustav u proizvodnji duhana i duhanskih proizvoda. Visokotarifnom robom sukladno sa Zakonom o trošarinama smatraju se alkohol i alkoholna pića, duhanske prerađevine, energenti i električna energija (Zakon o trošarinama, NN 115/16.). U hrvatskom zakonodavstvu navedenim zakonom reguliran je status predmeta oporezivanja trošarinama, te se navodi da su to proizvodi koji su proizvedeni na području Hrvatske, i oni koji su uneseni iz druge države članice Europske unije ili koji su uvezeni u Europsku uniju. Detaljnija razrada trošarine na duhan provedena je Uredbom o visini trošarine na cigarete, sitno rezani duhan i ostali duhan za pušenje, čija je posljednja izmjena stupila na snagu 1. siječnja 2019. godine (NN 1/19.). Njome se utvrđuje iznos specifične trošarine i stopa proporcionalne trošarine na cigarete, minimalna trošarina na cigarete te iznos trošarine na sitno rezani duhan i ostali duhan za pušenje. Duhan za pušenje također je definiran Zakonom o trošarinama, te se navodi da se duhanom za pušenje smatra duhan koji je rezan ili na drugi način usitnjen, svinut ili prešan u blokove i prikladan za pušenje bez daljnje industrijske obrade, otpad duhana koji je prikladan za pušenje i stavljen u prodaju na malo. Otpadom duhana smatraju se ostaci listova duhana i nusproizvodi nastali preradom duhana ili proizvodnjom, obradom ili preradom duhanskih prerađevina. Sitno rezanim duhanom za savijanje cigareta smatra se duhan za pušenje u kojem s obzirom na ukupnu masu duhanskih čestica više od 25 % duhanskih čestica ima širinu reza manju od 1,5 milimetara. Duhanom za pušenje također se smatraju i proizvodi koji u cijelosti ili djelomično sadrže tvari koje nisu duhan. Nadalje, Zakonom o trošarinama reguliran je način postupanja osoba koje posluju duhanskom sirovinom. Osoba koja unosi i/ili otprema duhansku sirovinu iz Republike Hrvatske dužna je obavijestiti Carinsku upravu – Trošarinski ured za vezu, o namjeravanom unosu odnosno otpremi duhanske sirovine i dužna je omogućiti Carinskoj upravi provjeru i nesmetano obavljanje nadzora nad pošiljkom visokotarifne robe. U slučaju utvrđivanja kršenja odredaba Zakona o trošarinama ili Zakona o duhanu, a koje ima za posljedicu nelegalnu proizvodnju, preradu, posjedovanje, skladištenje, promet ili na bilo koji drugi način nezakonito postupanje ili pravno raspolaganje duhanskom sirovinom, smatra se da je duhanska sirovina predmet nezakonitog postupanja i da je namijenjena korištenju za savijanje cigareta te za svaku količinu duhanske sirovine koja je predmet takvog postupanja, nastaje obveza obračunavanja i plaćanja trošarine.

Zakonom o duhanu (NN 69/99., 14/14.) detaljno su razrađeni odnosi u proizvodnji, otkupu, obradi i prometu duhana, te proizvodnji duhanskih proizvoda na području Republike Hrvatske. Duhan je Zakonom o duhanu definiran kao listovi kultivirane biljne vrste lat. *Nicotianatabacum L.* i to u svim oblicima i stupnjevima uzgoja, obrade i pakiranja koji ne služe krajnjoj potrošnji. U tu skupinu pripadaju proizvodi napravljeni od duhana koji su namijenjeni pušenju, žvakanju i šmrkanju (Zakon o duhanu, NN 69/99., čl. 2.). Proizvodnja duhanskih presadnica, uzgoj duhana u polju, berba, sušenje, sortiranje i pakiranje duhana kod

proizvođača sukladno sa Zakonom o duhanu smatraju se proizvodnjom duhana (NN 69/99, čl. 4.). Proizvodnjom duhanskih proizvoda smatraju se industrijski postupci u proizvodnji i pakiranju proizvoda napravljenih od duhana koji su namijenjeni pušenju, žvakanju ili šmrkanju, dok se prometom duhana smatra promet duhana do izrade dovršenoga industrijskog proizvoda (duhanski proizvod). Obrada duhana uključuje sređivanje i industrijsku fermentaciju duhana te druge radnje u tehnološkom postupku obrade i pakiranja duhana. Proizvođač duhana može proizvoditi duhan u listu samo na temelju pisanog ugovora o proizvodnji duhana s pravnom osobom koja je registrirana za obradu duhana – obrađivač duhana (Zakon o duhanu, čl. 5.). Obrada duhana pravna je osoba koja je registrirana za obavljanje djelatnosti obrade duhana, te upisana u Upisnik obrađivača duhana kod Ministarstva poljoprivrede i šumarstva. Navedeni obrađivač ima ekskluzivno pravo na obradu proizvedenog duhana (Zakon o duhanu, čl. 6.).

Zakonom u duhanu određeno je da sav duhan proizveden u skladu sa sklopljenim ugovorom s obrađivačem duhana mora biti isporučen i preuzet do 31. prosinca tekuće godine za nearomatični tip duhana (*virginija, berlej*), dok ostali tipovi duhana moraju biti isporučeni i preuzeti do 31. ožujka iduće godine za proizvodnju prethodne godine (Zakon o duhanu, NN 69/99., čl. 17.). Duhanski proizvodi u smislu Zakona u duhanu jesu cigarete, cigare, cigarilosi, duhan za lulu, duhan za pušenje, duhan za šmrkanje, duhan za žvakanje i drugi duhanski proizvodi. Djelatnost obrade duhana, proizvodnje duhanskih proizvoda te prometa duhana i duhanskih proizvoda mogu obavljati pravne osobe koje imaju sjedište u Hrvatskoj i koje su na temelju ispunjavanja uvjeta, upisane u Upisnik obrađivača duhana. Obrada duhana, proizvođači duhanskih proizvoda i uvoznici duhana i duhanskih proizvoda obvezatni su voditi evidencije o proizvodnji, prometu, utrošku duhana, uvozu, izvozu i zalihama duhana i duhanskih proizvoda. Navedene evidencije obvezatni su čuvati pet godina (Zakon o duhanu, NN 69/99., čl. 31.). Zakonom o duhanu regulirane su sankcije za prekršitelje odredaba. Novčanom kaznom u iznosu od 100.000,00 do 500.000,00 kuna kaznit će se za prekršaj fizička ili pravna osoba ako proizvodi, nabavlja, drži, koristi ili obavlja promet duhanom, proizvodi duhan, proizvodi duhanske presadnice, ili se bavi obradom duhana suprotno odredbama navedenog Zakona. Za proizvodnju, nabavljanje, držanje, korištenje ili obavljanje prometa duhanom kaznit će se i odgovorna osoba u pravnoj osobi novčanom kaznom u iznosu od 3.000,00 do 30.000,00 kuna (Zakon o duhanu, NN 69/99., čl. 37.). Novčanom kaznom u iznosu od 50.000,00 do 300.000,00 kuna kaznit će se za prekršaj pravna osoba ako sjeme duhana i duhanske presadnice proda, odnosno ustupi za sadnju duhan proizvođačima koji ne ispunjavaju uvjete za proizvodnju, za proizvodnju duhanskih presadnica upotrijebi sjeme koje nije proizvedeno u skladu s propisima o poljoprivrednom sjemenu, sklopi ugovor o proizvodnji duhana s neovlaštenom osobom, sklopi ugovor o proizvodnji duhana poslije propisanoga roka, ne preuzme uopće ili ne preuzme u određenom roku sav duhan proizveden u skladu sa sklopljenim ugovorom, ne obrađuje duhan prema postupku i načinu propisanom hrvatskim normama. Za davanje sjemena duhana i duhanskih presadnica, odnosno prodaju proizvođačima duhana koji ne ispunjavaju uvjete za proizvodnju duhana kaznit će se i odgovorna osoba u pravnoj osobi novčanom kaznom u iznosu od 3.000,00 do 20.000,00 kuna (Zakon o duhanu, NN 69/99., čl. 38.).

Kazneni zakon (NN 118/18.) u čl. 263. (nedozvoljena proizvodnja) i čl. 264. (nedozvoljena trgovina) jasno propisuje kazne za one koji proizvode, neovlašteno kupuju, prodaju

ili razmjenjuju predmete ili robu čiji je promet zabranjen ili ograničen. Zadnjim izmjenama Kaznenog zakona (NN 118/18.) upravo za čl. 263. i 264. povećana je kazna zatvora na do tri godine.

Povećanjem visine zapriječenih kazni u navedenim člancima omogućeno je primijeniti i odredbe čl. 329. Kaznenog zakona (počinjenje kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja) jer iskustva ukazuju na to da za počinjenje kaznenih nedozvoljena proizvodnja i nedozvoljena trgovina često čine osobe u sastavu zločinačkog udruženja, sa svim karakteristikama koje opisuje čl. 329. Upravo za takva djela sada je moguće primijeniti i odredbe članka 334. stavka 1. točke 2. Zakona o kaznenom postupku kojim je propisano da se posebne dokazne radnje iz članka 332. ZKP-a mogu odrediti i za počinjenje kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja. Zbog prijašnje **nemogućnosti** korištenja posebnih dokaznih radnji iz čl. 332. ZKP-a, (... nadzor i tehničko snimanje telefonskih razgovora, tajno praćenje i tehničko snimanje osoba i predmeta, uporaba prikrivenih istražitelja ...) znatno je bilo otežano ili čak onemogućeno prikupljanje dokaza protiv počinitelja ovih kaznenih djela.

U prilog prihvaćenom prijedlogu povećanja kaznenih sankcija napominjemo činjenicu da je Europska komisija u svojem izvješću „Jačanje borbe protiv krijumčarenja cigareta i drugih oblika nedozvoljene trgovine duhanskim proizvodima – Cjelovita strategija EU“⁶, između ostalog navela i niske kaznene sankcije u pojedinim zemljama EU-a što je prema Komisiji olakšavajuća okolnost za krijumčarenje i nedozvoljenu trgovinu duhanskim proizvodima. Komisija također smatra da jedna od mjera za suzbijanje ove vrste kriminaliteta treba biti uvođenje učinkovitih kaznenih sankcija u cijelom EU-u. U ranije spominjanom Protokolu svaka ugovorna strana, u skladu sa svojim nacionalnim zakonodavstvom usvaja takve mjere koje su potrebne da bi se osiguralo da fizičke i pravne osobe odgovorne za protupravno ponašanje (uključujući kaznena djela iz čl. 14. Protokola) podliježu učinkovitim, razmjernim i odvraćajućim kaznenim ili nekaznenim sankcijama.

Zakoni koji su iz djelokruga rada Carinske uprave Republike Hrvatske (Zakon o trošarinama, NN 106/18.) također imaju jasno propisane sankcije za prekršitelje, osim novčanih sankcija i oduzimanje opreme i sredstava rabljenih kod počinjenja prekršaja. U slučaju utvrđivanja kršenja odredaba Zakona o trošarinama ili Zakona o duhanu, a koje ima za posljedicu nelegalnu proizvodnju, preradu, posjedovanje, skladištenje, promet ili na bilo koji drugi način nezakonito postupanje ili pravno raspolaganje duhanskom sirovinom, smatra se da je duhanska sirovina predmet nezakonitog postupanja i da je namijenjena korištenju za savijanje cigareta te za svaku količinu duhanske sirovine koja je predmet takvog postupanja nastaje obveza obračunavanja i plaćanja trošarine, a predmeti i duhan oduzimaju se. Nažalost, trenutno stanje s uništavanjem duhanskih proizvoda nije riješeno na jedinstveni način. Tako članak Kaznenog zakona koji se primjenjuje na osobu koja "...kupuje, prodaje ili razmjenjuje predmete ili robu čiji je promet zabranjen ili ograničen..." (nedozvoljena trgovina), u st. 2. propisuje: "(2) Predmeti i roba nedozvoljene trgovine će se oduzeti.". S obzirom na to da uništenje tih predmeta i robe nije obvezno, i s obzirom na to da duhanski proizvodi pripadaju i u nadležnost carinskih postupaka, carina te predmete sukladno sa čl. 99. st. 1. trenutno vrijedećeg Pravilnika o trošarinama (NN 1/19.), može:

⁶ <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2017/HR/COM-2017-235-F1-HR-MAIN-PART-1.PDF>

1. izložiti javnoj prodaji
2. prodati neposrednom pogodbom
3. besplatno dodijeliti, osim duhanskih prerađevina
4. uništiti.

Što znači, s obzirom na to da su duhanski proizvodi i trošarinski proizvodi u smislu Zakona o trošarinama, može ih se prodati na javnoj prodaji, neposrednom pogodbom ili uništiti, iznimno, ne može ih se besplatno dijeliti. Iako zakonska regulativa (u potpunosti usklađena s EU-om) dobro uređuje ovo područje, nedostupnost podataka o izrečenim kaznama za ova kaznena djela i naplata kazni predstavlja ograničavajući čimbenik kod donošenja zaključka o učinkovitosti kaznenih i prekršajnih odredbi.

3.2. Bosna i Hercegovina

Zakonom o duhanu Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj 32/10) uređuje se: proizvodnja, organizacija proizvodnje, otkup, obrada, prerada i promet sirovog duhana u listu, te proizvodnja i promet duhanskih proizvoda u Bosni i Hercegovini. Prema podacima iz istraživanja *Bulk tobacco study 2015*. (2016.) te podacima koji se odnose na zakonsku regulativu u Bosni i Hercegovini, ista je u većini sadržaja sukladna sa standardima takvih zakona u EU-u. U prilog tome govori i čl. 5. st. c toč. 1. Zakona o duhanu Bosne i Hercegovine koji definira duhan za pušenje na vrlo sličan način kao i Zakon o duhanu Republike Hrvatske: „Duhan za pušenje je: duhan koji je rezan ili na drugi način usitnjen, iskidan ili presovan u blokove i koji se može pušiti bez dalje industrijske obrade;“. Isto tako član 27. (neovlašteni promet duhana) određuje da „fizička i pravna lica ne smiju neovlašteno držati, koristiti, kupovati, prodavati ili na drugi način neovlašteno vršiti promet duhana u listu ili rezanog duhana“, a za što je i predviđena kazna za fizičke osobe u iznosu od 500,00 KM do 2.000,00 KM. Međutim, unatoč zadovoljavajućim zakonskim odredbama iz Zakona o duhanu Bosne i Hercegovine, u Bosni i Hercegovini nije u potpunosti u funkciji sustav licenciranja za maloprodaju rezanog duhana kao i evidencija svih transakcija u vezi s prodajom. Osim navedenog, jedna od posebno značajnih aktivnosti koje prethode potpunoj implementaciji Zakona o duhanu, kao i Pravilnika o razvrstavanju cigareta i maraka, i Pravilnika o registrima, jest uspostava ukupno šest registara i to tri koje će voditi i administrirati entitetska ministarstva poljoprivrede (registar proizvođača duhana u listu, registar organizatora proizvodnje i obrađivača duhana, i registar proizvođača duhanskih proizvoda) i tri registra vezano za poslove međunarodne trgovine koje uspostavlja Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa i to:

- Registar izvoznika i uvoznika duhanskih proizvoda
- Registar veleprodaje duhanskih proizvoda
- Registar marki duhanskih proizvoda.

Upisivanje u registre i spomenute evidencije započinje tek nakon što Komisija koja je zadužena za pripremu ovih registara bude u punoj funkciji i pripremi nadogradnju softvera na postojeći Registar poljoprivrednih gospodarstva i Registar klijenata.

Na području Republike Srpske, proizvodnja i obrada duhana i duhanskih proizvoda u Republici Srpskoj uređena je Zakonom o duvanu (Službeni glasnik Republike Srpske broj

72/12) i podzakonskim aktima na temelju njega. Ovim se zakonom definiraju uvjeti i način proizvodnje i prerade duhana i duhanskih proizvoda, kao što je način obilježavanja i sortiranja duhanskih proizvoda. Ovaj zakon na teritoriju Republike Srpske uređuje odnos između proizvođača duhana i prerađivača duhana, te odnos između prerađivača duhana i proizvođača duhanskih proizvoda kao i obvezu registra proizvođača duhana, prerađivača duhana i proizvođača duhanskih proizvoda. Ministarstvo trgovine i turizma u skladu sa Zakonom o trgovini (Službeni glasnik Republike Srpske, br. 06/07, 52/11 i 67/13) koje izdaje odobrenje za trgovinu „na veliko“ duhanskim proizvodima. Donošenjem Zakona o izmjenama i dopunama „Zakona o duvanu“ pristupilo se zbog poteškoća u primjeni važećeg „Zakona o duvanu“ (“Službene novine Republike Srpske”, broj 72/12), posebno u dijelu koji se odnosi na organizaciju proizvodnje i otkup sirovog duhana. Predloženim promjenama i dopunama uspostaviti će se dugoročni i bolje uređeni odnosi između proizvođača duhana, organizatora proizvodnje i otkupa duhana, prerađivača duhana i proizvođača duhanskih proizvoda. Složenost unutarnjeg uređenja Bosne i Hercegovine očituje se i u postojanju kaznenih zakona:

Kaznenim djelom nedopuštena trgovina u sva četiri kaznena zakona koji se primjenjuju na području Bosne i Hercegovine (član 212. Krivični zakon Bosne i Hercegovine, član 267. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, član 271. Krivični zakon Republike Srpske i član 261. Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine), štiti se zakonito obavljanje trgovine. Prema Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine ovo djelo čini onaj tko neovlašteno prodaje, kupuje ili obavlja razmjenu robe ili predmeta čiji je promet zabranjen ili ograničen propisima Bosne i Hercegovine ili međunarodnim pravom, ako takvim djelom nije učinjeno drugo kazneno djelo za koje je propisana teža kazna. Prema Krivičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine, Krivičnom zakonu Republike Srpske i Krivičnom zakonu Brčko Distrikta, djelo čini onaj koji nema ovlasti za trgovinu, tko nabavi robu ili druge predmete opće potrošnje u vrijednosti koja prelazi 10.000 KM (prema KZ-u RS – nabavi robu ili druge predmete u većoj količini ili vrijednosti) u cilju prodaje, ili tko se neovlašteno u većem obimu bavi trgovinom ili posredovanjem u trgovini ili zastupanjem (prema KZ-u RS – domaćih privrednih subjekata) u prometu roba i usluga. Za ovo djelo u KZ-u BiH propisana je kazna zatvora od jedne do deset godina, u KZ-u FBiH i KZ-u BD BiH – kazna zatvora od tri mjeseca do tri godine, a u KZ-u RS – novčana kazna ili kazna zatvora do dvije godine. Teži oblik djela iz člana 267. stava 2. KZ-a FBiH i člana 261. stava 2. KZ-a BD BiH nastaje kada je počinitelj djela iz stava 1. organizirao mrežu preprodavača ili posrednika, ili je kaznenim djelom iz stava 1. pribavljena imovinska korist koja prelazi 30.000 KM, ili se radi o robi ili predmetima čiji je promet zabranjen ili ograničen propisima. Za ovo djelo propisana je kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina. Teži oblik djela iz člana 271. stava 2. KZ-a RS čini onaj tko se bavi prodajom robe čiju je proizvodnju neovlašteno organizirao. Za ovo djelo propisana je kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina. Drugi teži oblik djela iz člana 271. stava 3. KZ-a RS čini onaj tko neovlašteno prodaje, kupuje ili obavlja razmjenu robe ili predmeta čiji je promet zabranjen ili ograničen. Za ovaj oblik djela propisana je kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina. Najteži oblik djela iz člana 271. stava 4. KZ-a RS nastaje kada počinitelj djela iz stava 1. – 3. organizira mrežu preprodavača ili posrednika, ili postigne imovinsku korist koja prelazi iznos od 10.000 KM. Za ovaj oblik djela propisana je kazna zatvora od jedne do osam godina. U članu 212. stavu 2. KZ-a BiH, članu 267. stavu 3. KZ-a FBiH, članu 281. stavu 5. KZ-a RS i članu 261. stavu 3. KZ-a BD BiH propisano

je da se roba i predmeti nedozvoljene trgovine oduzimaju (Stanković, 2017). Kazneno djelo koje opisuje „nedozvoljenu proizvodnju“ nalazi se također u sva četiri spomenuta zakona (čl. 270. Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine, čl. 213. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, čl. 270. Krivičnog zakona Republike Srpske i čl. 264. Krivičnog zakona Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine). Opis kaznenog djela isti je u svim spomenutim zakonima a predviđene su kazne od novčanih kazni do zatvorskih (do 3 godine). Također je u svim zakonima predviđeno da će se roba i sredstva namijenjena za nedozvoljenu proizvodnju ili preradu oduzeti. Iz navedenog se može zaključiti da je kazneno zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini u dijelu koji se primjenjuje za suzbijanje ilegalnih aktivnosti u svezi s duhanom vrlo slično takvim kaznenim djelima u Republici Hrvatskoj.

4. OSNOVNI PRIKAZ KRIJUMČARENJA I ILEGALNOG TRŽIŠTA DUHANA U REPUBLICI HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI

4.1. Republika Hrvatska

Krijumčarenje na prostorima Slavonije spominje se u knjizi „Putovanje po Slavoniji 1782. godine“ Matije Pintera i Ljudevita Mitterpachera koji ukazuju na mogućnost veće zarade ukoliko se duhan „preradi“. Autori navode da se požeški duhan iako je svuda na glasu, prodaje nedotjeran i neprerađen, te tako proizvođači dopuštaju da drugi dobiju zaradu preradom duhana, a koja je veća nego ona od sirovog duhanskog lišća. (Nikolić Đerić i sur., 2015) Osim utajivanja dijela prinosa i krijumčarenja duhana u krajevima gdje ga je bilo dopušteno saditi, velika opasnost za državne prihode u to vrijeme bila je sadnja duhana u krajevima gdje je sadnja bila zabranjena. Takav primjer nalazimo u etnografskim zapisima iz gornjostubičkog kraja gdje je autorica predstavila rad, djelovanje, običaje, vjerovanja i svakodnevicu ljudi gornjostubičkoga kraja (općine) u tri posljednje civilizacijske epohe (feudalnoj, koja se još protezala u sjećanju i zaostalim odjecima, industrijskoj, u kojoj je živjela većina autoričinih kazivača, i postindustrijskoj): „Na njiva, tam gdje nije bile baš na vidnom mestu, sejali smo duhan, makar se tuo nije smele. Med konoplju posejali sme nekulike redi duhana i za tuo nigdo ni moge znati.“ (Hanžek, 2009 str. 119).

Pripojenjem Dalmacije u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine, na Dalmaciju su se počeli primjenjivati monopolski propisi Kraljevine Srbije. Kao što je ranije navedeno, s obzirom na veliku proizvodnju, monopolska uprava Kraljevine SHS-a, 1931. je godine, uslijed velike ekonomske krize donijela zakon kojim su se ograničavale dozvole za sadnju duhana u Dalmaciji, te ujedno i svrstala duhane uzgojene u Dalmaciji i Hercegovini u niže kategorije što je za posljedicu imalo i nižu otkupnu vrijednost duhana. Kutleša (1993) spominje u svojem radu ovo doba kao iznimno teško razdoblje za uzgajivače duhana u Dalmaciji s obzirom na niske otkupne cijene, a maloprodajne cijene duhanskih proizvoda bile su visoke, pa se tako sve više razvijao „šverc“ u vidu utajivanja dijela prinosa i krijumčarenja duhana. Uprava državnoga monopola u Beogradu zbog osiguranja stalnih sredstava u državnoj blagajni uvodi monopol na duhan, „cigaret-papir“, šibice, kremen, a za upaljače koji se nisu proizvodili u državi, plaćala se monopolska pristojba (Grgić, 2013). Glavna zadaća Generalne direkcije posrednih poreza zajedno s Odsjekom financijske kontrole, a pod upravom Ministarstva financija, bila je pronalaženje i sprječavanje krijumčarenja, monopol-

ske, trošarinske i druge krivice (Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, br. 1, 1921). Grgić krijumčare duhana s područja Hercegovine svrstava u tri skupine: “one koji su bez dozvole monopolske uprave sadili duhan, zatim lica koja su neovlašteno uvozila, držala i prerađivala ili prodavala duhan u zemlji, a treću grupu činili su sadioci koji bi predali manju količinu od one koju su zadužili te bezuspješno opravdavali manjak” (Grgić, 2013, str. 81). O brutalnosti tadašnje vlasti u suzbijanju krijumčarenja duhana na području Hercegovine već na samom početku nastanka države Srba Hrvata i Slovenaca, govori i slučaj zabilježen 8. kolovoza 1919. na Rosnoj Poljani nedaleko od Rakitna (Posušje), u tadašnjem kotaru Ljubuški, gdje su “finance” pucali na krijumčare duhanom. Trojicu su ubili, jednoga teško ranili, a još petoricu uhitili (Lučić, 2010). O upornosti krijumčara unatoč opasnostima s kojima su se suočavali, govori i podatak iz prosinca 1932. kada se utopilo devet osoba pri pokušaju krijumčarenja duhana preko Neretve (Alilović, 1976). Zanimljiv je i podatak iz toga vremena da su se iz Fonda za suzbijanje monopolskih krivica isplaćivale velike nagrade za one koji bi ukazali na prekršitelja ili ga uhvatili (Grgić, 2013). Prema istom autoru (2013, str. 83) razlog za krijumčarenje duhana bio je stoga što su otkupne cijene duhana bile vrlo niske; država je za jedan kilogram duhana prosječno plaćala 10 dinara, dok se krijumčareni duhan prodavao po daleko većoj cijeni, što je ovisilo o udaljenosti mjesta u kojemu se duhan prodavao. Tadašnje državne vlasti, osim stroge zakonske regulative koja je uređivala sadnju i otkup duhana, nastojale su i drugim aktima utjecati na ilegalno tržište rezanog duhana. Tako je od kraja 1930. do sredine 1936. bila na snazi odredba po kojoj se cigaretni papir (“rizle”) u maloprodaji mogao kupovati isključivo uz kupnju odgovarajuće količine duhana koji bi se motao u njega (Monopolski glasnik, XII, Beograd, 1931., str. 3.) Ova je odluka zapravo dovela do osjetnog pada potrošnje cigaretnog papira i duhana kupljenih kod ovlaštenih prodavača. U Mostaru su navodno po uvođenju obvezne kupnje duhana uz cigaretni papir bile potrošene zalihe papira u svim knjižarama (Obzor, LXXII, 7, Zagreb, 1931., str. 5.). U to vrijeme bilo je “isplativije” krijumčarenje cigaretnog papira nego duhana. Krijumčar je na jedan kilogram mogao zaraditi i do 300 dinara, što je bilo tri puta više nego da je krijumčario duhan (Grgić, 2013). Nakon ovih aktivnosti u pokušajima da se utvrdi točan obujam krijumčarenja duhana u državi 1937. godine, napravljena je usporedba podataka o prodaji cigaretnog papira s prodanim rezanim duhanom. Usporedni rezultati prodaje tih dvaju artikala bili su poražavajući. Tijekom prvih sedam mjeseci 1937. prodano je u tadašnjoj državi Srba Hrvata i Slovenaca oko 2,45 milijardi listića cigaretnog papira, dok je prodano samo oko 1,1 milijuna kg križanog duhana, što je značilo da je višak papira upotrijebljen za motanje 1,3 milijuna kg očito krijumčarenog duhana (Đorđević, 1937, str. 868). Upravo i ovaj primjer pokazuje kompleksnost suzbijanja ove vrste kriminaliteta u tadašnjoj državi. Prema podacima iz istraživanja *Bulk tobacco study 2015*. (2016.) u Republici Hrvatskoj – ukupna potrošnja rezanog duhana u Republici Hrvatskoj iznosi 1059 tona, legalnog i ilegalnog. Prema istom istraživanju, od te ukupne potrošnje, 159 tona legalni je rezani duhan, dok je 899 tona ilegalni rezani duhan. Iz navedenog se zaključuje da je 84,9 % od ukupne potrošnje rezanog duhana u Republici Hrvatskoj ilegalnog porijekla. Kada se promatra porijeklo (domaći – iz RH, i nije domaći) ilegalnog rezanog duhana u Republici Hrvatskoj, podaci iz istraživanja pokazuju da 481 tona dolazi iz RH (45,4 %), 411 tona iz drugih zemalja (38,8 %) a 7,1 tona (0,7 %) brendirani je (legalni) rezani duhan iz drugih zemalja [engl. *Contraband Fine-cut tobacco (CB)*] – originalni proizvodi koji su kupljeni u zemlji s niskim porezima i koji prelaze zakonske granične okvire ili su stečeni bez poreza u svrhu izvoza za ilegalnu preprodaju (za financijsku dobit) na tržištu s višim

cijenama). Iz ovoga podatka može se zaključiti da se nadzor proizvođača duhana ne provodi na zadovoljavajući način, kako od nadležnih službi Ministarstva poljoprivrede, Carinske uprave, tako i od otkupljivača. Važan utjecaj na „potražnju“ za ilegalnim duhanom ima i kupovna moć (postotak godišnjeg prihoda po glavi stanovnika koji je potreban za kupnju 100 vrećica od 50 grama najjeftinije marke sitno rezanog duhana na legalnom tržištu u zemlji). Tako prema *Bulk tobacco study 2015.* (2016.) kupovna moć u Republici Hrvatskoj iznosi 5,7 % a u Bosni i Hercegovini 3,7 %. *Bulk tobacco study 2015.* (2016.) također navodi da ilegalni duhan koji nije proizveden u Republici Hrvatskoj dolazi iz Bosne i Hercegovine, Srbije i Kosova. Praćenjem zapljena ilegalnog duhana carine i policije, zamijećeno je da su znatne količine bile porijeklom iz Poljske i Bugarske. Prema najnovijem istraživačkom projektu „Ilegalna trgovina duhanskim proizvodima: iskustvo građana i stavovi o krijumčarenju na balkanskoj ruti (*BalkanSmugg*)“ koji je proveo Ekonomski institut, Zagreb (od srpnja 2017. do rujna 2019.), procijenjena je ilegalna trgovina cigaretama i drugim duhanskim proizvodima u sedam zemalja na balkanskoj krijumčarskoj ruti, pa tako i u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Za potrebe istraživanja provedena je anketa nad 3000 ispitanika po državi, ukupno 21.000 ispitanika u regiji. Rezultat istraživanja (Ekonomski institut Zagreb, 2019) za Republiku Hrvatsku a u vezi rezanog duhana, pokazuje da većina hrvatskih građana (oko 80 posto) smatra da su transakcije na sivom tržištu duhanskih proizvoda neprihvatljive. S druge pak strane, 75 posto građana smatra da je kupovina rezanog duhana izravno od uzgajivača prihvatljiva. Nadalje, devet od deset kupaca na sivom tržištu duhanskih proizvoda kupuje rezani duhan. To čini rezani duhan glavnim nezakonitim duhanskim proizvodom u Republici Hrvatskoj. Dvije trećine kupaca ilegalnih proizvoda duhana u Republici Hrvatskoj tvrdi da su spremni smanjiti svoju potrošnju rezanog duhana sa sivog tržišta, ako se cijena legalnih cigareta smanji. Posebno je zanimljivo da oko polovina građana Hrvatske i Slovenije smatra da je kupnja rezanog duhana izravno od uzgajivača prihvatljivo ponašanje.

Prema Savić i sur. (2015), na temelju analize statističkih pokazatelja zaključeno je kako policija zaplijeni tek neznatnu količinu duhana i duhanskih proizvoda. U 2012. godini udio zaplijenjene robe iznosio je svega 1,82 %. U prvoj polovici 2013. godine taj se udio povećao na 3,72 %, zahvaljujući velikoj količini zaplijenjenoj na virovitičkom području, ali ipak se još uvijek radilo o nedovoljnoj uspješnosti (Savić i sur., 2015). Analizom ilegalnog tržišta duhana u Republici Hrvatskoj te usporedbom zaplijenjenih količina duhana, Ravnateljstvo policije odlučilo je započeti Operativnu akciju „Rezač“ (započela je 1. rujna 2013.) kojoj je zadan konkretan cilj i definirano mjerilo učinkovitosti u vidu količine ilegalne robe koju je potrebno zaplijeniti (10 % od procjene veličine ilegalnog tržišta) (Savić i sur., 2015). Podatak da je već u 2014. godini stopa zapljene iznosila 10,16 % govori o opravdanosti pokretanja Operativne akcije “Rezač” (Savić i sur., 2015).

Potencijalni gubici od prihoda za državni proračun zbog ilegalnog tržišta rezanim duhanom iznose oko 88,9 mil. eura na godišnjoj razini, procijenjeno za 2015. godinu (*Bulk tobacco study 2015.* (2016.).

U nastavku slijede statistički podaci o zapljenama duhana i podnesenim kaznenim prijavama u vezi sa spomenutima, a u Republici Hrvatskoj.

Tablica 4: Statistički podaci o zapljenama duhana u Republici Hrvatskoj, 2014. – 2018. god.

DUHAN	GODINA				
	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
DUHAN U LISTU (kg)	14.887	45.968	44.728	25.826	54.929
SITNO REZANI DUHAN (kg)	1437	7622	7888	22.592	21.408
UKUPNO	26.325	53.591	52.616	48.418	76.338

Izvor: Statistički pokazatelji Ministarstva financija, Carinska uprava, 2018.

Tablica 5: Statistički pokazatelji o podnesenim kaznenim prijavama u vezi
zapljena duhana u Republici Hrvatskoj, 2014. – 2018. god.

KAZNENI ZAKON	GODINA						
	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019. 6 mj.
Čl. 257. – IZBJEGAVANJE CARINSKOG NADZORA	25	15	24	13	26	10	2
Čl. 264. – NEDOZVOLJENA TRGOVINA	8	4	3	9	327	378	86
UKUPNO	33	19	27	22	353	388	88

Izvor: Statistički pokazatelji Ministarstva financija, Carinska uprava, 2018.

Navedeni podaci pokazuju stalnu aktivnost na suzbijanju ove vrste kriminaliteta koju provode policijski i carinski službenici. Prije spomenutom izmjenom članka 264. Kaznenog zakona omogućeno je da je za takva kaznena djela sada moguće primijeniti i odredbe članka 334. stavka 1. točke 2. Zakona o kaznenom postupku (posebne dokazne radnje). Primjenom ovih dokaznih radnji policijski su službenici sada u mogućnosti prikupiti dokaze i za osobe za koje postoji sumnja da su organizatori ovih kriminalnih aktivnosti ali su u mogućnosti i utvrditi mjesta skladištenja te „hijerarhiju“ organizirane skupine. Dokaz je tome i zapljena oko 16 tona duhana i uhićenje više osoba na području Republike Hrvatske koje su proveli policijski službenici u suradnji s Uredom za sprječavanje korupcije i organiziranog kriminaliteta tijekom listopada 2018.⁷

Tatomirović (1989) u svojem radu navodi da su modaliteti krijumčarenja duhana iz susjednih država na područje Hrvatske različiti i to od jednostavnih transporta vodenim putem, kopnom ili zrakom, pa sve do kombiniranih vrsta transporta. Najčešći način prebacivanja robe preko carinskih barijera obavlja se na različite načine preko krijumčarskih ruta kroz zaštićeni pogranični teren, redovitim brodskim linijama, posebnim gliserima, jahtama i čamcima te automobilima, kombi vozilima te kamionima sa skrivenim prostorima, te zlouporabom

⁷ <http://hr.n1info.com/Vijesti/a341484/Policija-u-velikoj-akciji-zapljenila-gotovo-16-tona-duhana.html>

TIR režima (Tatomirović, 1989). Unatoč vremenskom odmaku, ovakvi načini krijumčarenja aktualni su i danas. Značajna je promjena to što je Hrvatska postala članica EU-a i time postala dijelom jedinstvenog europskog tržišta, pa je i protok roba kroz to tržište sada drugačiji. Unutar carinskog prostora Europske unije u teretnom transportu nema obveze plombiranja vozila, izuzevši vozila koja prevoze visokotarifnu robu u trošarinska skladišta, i iz trošarinskih skladišta te slobodnih carinskih zona,; stoga krijumčari duhana u listu spomenutog uvoze u Hrvatsku pod izlikom provoza kroz nju.

U Republici Sloveniji duhan u listu ne podliježe plaćanju trošarine (kao i u Republici Hrvatskoj), već samo rezani duhan za pušenje spreman za konzumiranje bez daljnje industrijske prerade (Zakon o trošarinah Republike Slovenije, Uradni list RS, št. 97/10, 48/12, 109/12, 32/14, 47/16). Prema javno dostupnim podacima krijumčari uvoze duhan u listu iz neke druge države (uglavnom iz EU-a) u Sloveniju, stvarajući na taj način „oaze duhana u listu“⁸. Skladište ga u iznajmljenim skladištima u blizini graničnih prijelaza s Hrvatskom, te ga prema potrebi nelegalnog tržišta „uvoze“ u Republiku Hrvatsku. Sve se odvija na način da krijumčari uglavnom u suradnji sa špediterima krivotvore međunarodni teretni list (CMR), tako da se u njemu navede da se prevozi roba koja ne podliježe carinskom nadzoru i da se roba dostavlja fiktivnom poduzeću na području Hrvatske, te na ime nepostojećih osoba, a sve kako bi prikrili tragove u slučaju otkrivanja kaznenog djela od nadležnih službi. U slučaju kada policijski službenici provode redovite kontrole prometa, vozač koji prevozi duhan u listu unutar Hrvatske pokazuje međunarodni teretni list, a policijskim se službenicima opravdava tvrdnjom da je u provozu kroz Hrvatsku, te da će se na odredištu koje ima na CMR-u, (a koje je izvan teritorija Hrvatske) provesti carinjenje. U slučaju zatjecanja vozača s robom daleko od smjera graničnog prijelaza prema kojem bi trebao putovati, on se ponovno opravdava, primjerice posjetom prijatelju, rodbini i slično. Po izvršenoj kontroli policijskih službenika, vozač nastavlja svoj put do odredišta unutar Hrvatske koji je unaprijed dogovorio s krijumčarima. (Tkalčec, 2017) O ovakvom *modus* krijumčarenja potvrđuju i češće aktivnosti Carine koja je na području RH zaplijenila više pošiljki duhana u listu za koje je utvrđeno da dolaze iz Republike Slovenije.

Saznanja da na ilegalnom tržištu dominira duhan porijeklom iz drugih država potvrđena su tijekom određenih kriminalističkih istraživanja koja su provodili policijski službenici kao npr. OA NICOTIANA (2016.), OA DRAVA (2017.) i OA NICOTIANA 2 (2018.). Naime, utvrđeno je da su kriminalne grupacije čije su aktivnosti suzbijene navedenim kriminalističkim istraživanjima prokrijumčarile izbjegavajući mjere carinskog nadzora iz Republike Slovenije u Republiku Hrvatsku oko 84 tone duhana, čime je državni proračun tada oštećen za najmanje 49,5 milijuna kuna, a članovi zločinačkih udruženja ostvarili su nelegalnu korist od najmanje 3,8 milijuna kuna (Konačni prijedlog Zakona o potvrđivanju protokola o uklanjanju nezakonite trgovine duhanskim proizvodima). Ne možemo reći da je ovo primarni modalitet, ali svakako da su količine duhana u listu koji se doprema na ovaj način značajne. Najčešći načini krijumčarenja u Republici Hrvatskoj i kroz područje Republike Hrvatske i dalje su uporabom osobnih vozila i kombija gdje se krijumčare količine od nekoliko kilograma do nekoliko stotina kg rezanog duhana ili duhana u listu. Manje količine (do nekoliko kg) krijumčare se redovnim autobusnim linijama. Carina ima najveći broj zapljena upravo u takvim situacijama. Sve veći porast ilegalnih migranata koji nastoje ući u Republiku Hrvatsku

⁸ <http://ba.seebiz.eu/uskok-istrazuje-deset-osoba-zbog-sverca-duhana/ar-177267/>

(a time i u Europsku uniju) ilegalnim putovima (uglavnom preko „zelene granice“) uvjetovao je veći policijski nadzor granice. Prije ovakvog porasta pokušaja ilegalnih prelazaka državne granice, naročito s područja Bosne i Hercegovine, granična policija Republike Hrvatske je kod osoba koje je zatjecala u pokušajima ilegalnih ulazaka pronalazila i određene količine rezanog duhana. Cilj takvih pokušaja upravo je i bilo krijumčarenje. Trenutačno takvih situacija skoro da i nema. S obzirom na to da je granična policija pojačala svoje aktivnosti u nadzoru državne granice, koristeći i suvremene tehničke sustave (termovizijske kamere, dronovi...), krijumčari duhana sve rjeđe koriste ilegalne ulaske u Republiku Hrvatsku za krijumčarenje duhana. *Bulk tobacco study 2015*. (2016.) navodi da 53,9 % duhana (ilegalnog) u Republici Hrvatskoj potječe iz domaće proizvodnje. Kako kroz povijest, tako i danas u ilegalnim aktivnostima sudjeluju i proizvođači koji ne predaju sav urod već „viškove“ prodaju na ilegalnom tržištu i to uglavnom preprodavačima i krijumčarima. Njihova uloga je važna jer sušenje (pa onda i skrivanje toga duhana) uglavnom rade proizvođači. U Republici Hrvatskoj nisu zabilježene značajne kriminalne aktivnosti prodaje duhana putem internetskih oglasa, niti je u vrijeme pisanja ovog rada na internetskim stranicama u Republici Hrvatskoj bilo ponuda za prodaju duhana za pušenje. Istovremeno je na *web*-stranici „Goglası“ u Republici Srbiji objavljeno više oglasa za prodaju rezanog duhana⁹.

Prema *Bulk tobacco study 2015*. (2016.), otprilike polovina ispitanika u Republici Hrvatskoj (49,3 %) kupuje rezani duhan na tržištima na otvorenom, dok jedna trećina (31,3 %) od rodbine, prijatelja ili kolega. Cijena se kreće od 27 do 44 eura po kg, ovisno o regiji u RH i dobu godine (manja cijena nakon berbe duhana). Zabrinjavajući su i stavovi potrošača ilegalnog duhana. Prema Ipsos (2014) u usporedbi s ostalim pušačima, korisnici ilegalnih duhanskih proizvoda imaju blaži stav o nedopuštenoj trgovini duhanskim proizvodima. Prosječni potrošač ilegalnog rezanog duhana obavi kupnju jednom mjesečno i prosječno kupuje 500 grama rezanog duhana.

Većina kriminalnih aktivnosti krijumčarenja duhana ima obilježja organiziranog kriminala (više osoba, hijerarhijska podijeljenost, aktivnosti u više država, korupcija, velike količine gotovog novca ...). Na „organiziranost“ ove vrste kriminalnih aktivnosti upozorava još 1937. u svojem radu Đorđević koji navodi da je u nekim slučajevima krijumčarenje duhana sve više poprimalo oblike organiziranog kriminala (Đorđević, 1937, str. 148-150). Jedan od značajnih „alata“ u borbi protiv organiziranog kriminaliteta jest i prikupljanje informacija od osoba koje su dio kriminalne organizacije. Iako nema javno dostupnih podataka s koliko takvih informacija raspolažu policija i carina, prikupljanje takvih informacija o organiziranim skupinama, tj. krijumčarima duhana i duhanskih proizvoda, trebao bi biti jedan od prioriteta kod suzbijanja ovakve vrste organiziranog kriminaliteta. Zbog sudske prakse u izricanju blagih kazni (vrlo rijetko zatvorskih) i općeg stava da to nije društveno opasan kriminalitet, na takvu vrstu kriminaliteta ne gleda se uvijek kao na društveno neprihvatljivu. Navedeno možemo potvrditi i činjenicom da nije neuobičajeno da se na javnim mjestima koristi duhan bez oznaka plaćene trošarine.

Osim cijene legalnih proizvoda (koja značajno ovisi o trošarinama koje određuje država) u odnosu na ilegalne proizvode, i razina korupcije značajno utječe na pojavnost krijumčarenja i prodaju ilegalnog duhana. Upravo to navodi Joossens i sur. (2000:398): „Razlike u porezima i cijenama među zemljama nisu jedine odrednice ove vrste krijumčarenja i možda

⁹ <https://www.goglası.com/search?q=prodajem%20rezani%20duvan>

nisu najvažnije. ... Drugi čimbenici koji čine krijumčarenje velikih razmjera cigareta vjerojatno uključuju korupciju, javnu toleranciju, neformalne distribucijske mreže, rasprostranjenost uličnu prodaju i prisutnost organiziranog kriminala.“

4.2. Bosna i Hercegovina

Prema podacima iz istraživanja *Bulk tobacco study 2015.* (2016.), u Bosni i Hercegovini ukupna potrošnja rezanog duhana (legalnog i ilegalnog) iznosila je 1637 tona. Prema istom istraživanju, od te ukupne potrošnje, 208 tona legalni je rezani duhan, dok je 1429 tona ilegalni rezani duhan. Iz navedenog se zaključuje da je 87,3 % od ukupne potrošnje rezanog duhana u Bosni i Hercegovini ilegalnog porijekla. Kada se promatra porijeklo (domaći – iz Bosne i Hercegovina, i strani) ilegalnog rezanog duhana u Bosni i Hercegovini, podaci iz istraživanja pokazuju da 718 tona dolazi iz Bosne i Hercegovine (88,3 %), 167 tona iz drugih zemalja (11,7 %). *Bulk tobacco study 2015.* (2016.) navodi da ilegalni duhan koji nije proizveden u Bosni i Hercegovini dolazi iz Srbije i Crne Gore.

Podaci iz nekih javnih izvora¹⁰ ukazuju na još veći količinski udio rezanog duhana na ilegalnom tržištu u Bosni i Hercegovini. Tako se prema navedenom izvoru godišnje u Bosni i Hercegovini proda oko 1920 tona rezanog duhana od čega se može napraviti 96 milijuna kutija cigareta što ukazuje na to da 263.000 pušača u Bosni i Hercegovini dnevno konzumira po kutiju cigareta napravljenih od ilegalno rezanog duhana. Potencijalni gubici od prihoda za državni proračun zbog ilegalnog tržišta rezanim duhanom iznose oko 54,7 mil. eura (*Bulk tobacco study 2015.* (2016.). Prije spomenuto istraživanje Ekonomskog instituta Zagreb (2019), pokazuje da raspoloživost cigareta i rezanog duhana na ilegalnom tržištu u Bosni i Hercegovini nije promijenjena u zadnje dvije godine, prema mišljenju otprilike polovice kupaca. Naime, 35 % ispitanika procijenio je da se raspoloživost rezanog duhana povećava u odnosu na 20 % ispitanika koji su procijenili da se raspoloživost rezanog duhana smanjuje. Temeljem toga u istraživanju zaključuje se da postoje neke indikacije rastućeg trenda kada je u pitanju ponuda nezakonitog rezanog duhana u Bosni i Hercegovini (Ekonomski institut Zagreb, 2019).

Tablica 5: Zapljene duhana u Bosni i Hercegovini, 2015. – 2016. godina

DUHAN	GODINA	
	2015.	2016.
DUHAN U LISTU (kg)	16.971	36.626
SITNO REZANI DUHAN (kg)	32.214	4990
MOTANE CIGARETE ¹¹ (KOM)	6966	16.100

Izvor: Uprava za indirektno-neizravno oporezivanje, 2016.

¹⁰ <http://www.startbih.info/Aktuelnost.aspx?id=78750>

¹¹ Specifičnost ilegalnog tržišta rezanog duhana u Bosni i Hercegovini prodaja je cigareta koje su punjene (ručno) s ilegalnim rezanim duhanom.

Kao što je već spomenuto, na prostorima Bosne i Hercegovine krijumčarenje i preprodaja duhana imaju svoju dugu povijesnu „tradiciju“. Trenutačna okolnost da u dijelu Bosne i Hercegovine u kojem je duhan tradicionalna poljoprivredna kultura nema organiziranog otkupa duhana stvara povoljno okruženje za ilegalno tržište. Svi nasadi duhana u tom području u suprotnosti su sa zakonskim rješenjima a nadzor i kontrola od državnih tijela provode se vrlo rijetko. Osim tradicionalnog uzgoja duhana na tom području, korupcija na svim razinama također je značajan element koji omogućava ovakvo stanje (Joossens i sur., 2000, Centar za sigurnosne studije BiH, 2015). U prilog navedenome govore i podaci iz *Bulk tobacco study 2015*. (2016.) prema kojima 80,8 % ispitanika iz toga istraživanja kupuje rezani duhan bez trošarinskih markica na tržištima na otvorenom, dok njih 16 % kupuje od rodbine, prijatelja ili kolega. Prema istom izvoru cijena ilegalnog rezanog duhana iznosi oko 16 eura po kilogramu.

S obzirom na to da prema istom istraživanju 88,3 % rezanog duhana (ilegalnog) dolazi iz proizvodnje u Bosni i Hercegovini, krijumčarenje se u većini slučajeva odvija unutar područja Bosne i Hercegovine, pa su tako i najznačajniji modaliteti krijumčarenje u osobnim vozilima i manjim teretnim vozilima. Kako je nadzor nad proizvodnjom duhana vrlo slab, preprodavači i manje količine mogu kupovati izravno od proizvođača, bilo u listu ili već izrezanog. Otkup duhana u listu, a to znači od registriranih proizvođača, u vrijeme pisanja ovog rada provodi se jedino na području Republike Srpske. Prema neprovjerenim izvorima postoje i situacije gdje proizvođač uopće ne obavlja berbu duhana, već cijelo polje prije berbe prodaje krijumčarima koji onda organiziraju berbu, sušenje, prijevoz, rezanje i dr.¹² Na taj način proizvođač umanjuje svoj rizik od mogućih kaznenih postupaka jer može tvrditi da se radi o krađi s njegova polja. Istovremeno, proizvođač nema rizik od pronalaska duhana u njegovim prostorima nakon berbe, a krijumčari zbog svojeg kriminalnog iskustva bolje prikrivaju sve svoje aktivnosti.

Prije nekoliko godina na području Hercegovine zbog povoljnih hidrometeoroloških uvjeta ali i cijene proizvoda, zabilježeno je povećanje nasada smilja (ljekovito bilje) i to na poljima na kojima je prijašnjih godina bio zasađen duhan. Prema Agenciji za statistiku Bosne i Hercegovine, 2016. godine u Bosni i Hercegovini bilo je zasađeno 580 hektara smilja, a 2017. procjena je da je zasađeno oko 924 hektara smilja. Trenutačna cijena „zelene mase“ smilja jest oko 0,67 eura dok je prije nekoliko godina bila oko 3 eura¹³. Upravo ovakav pad cijena i smanjenje nasada moglo bi utjecati na odluku proizvođača smilja da sade duhan, a samim time i moguću pojavu većih količina na ilegalnom tržištu.

Već spomenuta specifičnost ilegalnog tržišta rezanim duhanom u Bosni i Hercegovini ručno je „motanje“ duhana u cigarete i onda prodaja cigareta s takvim duhanom. Jedan od primjera takvog načina prodaje jesu i cigarete pakirane (ručno) u kutije s fotografije u nastavku.

¹² (<http://www.jutarnji.hr/biznis/financije-i-trzista/kako-su-poljoprivrednici-preko-noci-postali-sverce-ri-nekoc-unosni-biznis-od-kojeg-je-zivjela-cijela-hercegovina-danas-je-gotovo-ilegalan/6139381/>)

¹³ <http://business-magazine.ba/2019/05/15/krah-proizvodnje-smilja-hercegovini/>

Slika 1: „Sitno rezani hercegovački duhan“

Prikazane cigarete prodaju se u manjim trgovinama na području jednog dijela Bosne i Hercegovine (Hercegovina), a manje su količine zamijećene i na ilegalnom tržištu Republike Hrvatske (Dalmacija) u blizini granice s Bosnom i Hercegovinom. „Proizvod“ je u potpunosti izrađen ručno (osim tiska za kutiju i „tuba s filterom“ za cigaretu). Za punjenje se koriste mali ručni strojevi za punjenje. Kakva je kvaliteta ilegalnog duhana koji se prodaje u Bosni i Hercegovini vidljivo je iz istraživanja koje je provela Uprava za inspekcijske poslove u FBiH¹⁴. U cilju dobivanja pouzdanih i nepristranih rezultata, po principu slučajnog uzorka izuzeto je pet uzoraka duhana pronađenog u ilegalnim trgovinama i upućeno u laboratorij u Hamburgu u Njemačkoj na provjeru ima li u tim duhanima pesticida i teških metala. U svih pet uzoraka koncentracija olova bila je četiri puta veća od dozvoljene količine, kadmija pet puta, (u jednom uzorku čak 30 puta), arsena u prosjeku jedan i pol puta, nikla i po pedeset puta viša od maksimalne dozvoljene koncentracije. U jednom slučaju prisutnost žive bila je deset puta viša od dozvoljene količine.

Zanimljiv je i podatak iz „Izvoda iz Informacije o stanju sigurnosti u Federaciji Bosne i Hercegovine za 2018. godinu“¹⁵, iz kojeg je vidljivo da je tijekom 2018. godine po Kaznenom zakonu Bosne i Hercegovine (čl. 212., nedopuštena trgovina) podnesena samo jedna kaznena prijava za što je prijavljena jedna osoba.

5. ZAKLJUČAK

Kultura sadnje duhana na ovim prostorima kroz povijest uvjetovala je istovremeno i ilegalnu prodaju duhana. Različita povijesna okruženja utjecala su i na različite načine krijumčarenja i stvaranja ilegalnog tržišta duhana, što se zadržalo sve do danas. Trenutačna sadnja duhana u potpunosti bi trebala biti kontrolirana od državnih tijela, ali i otkupljivača duhana. Činjenica da se kontrola ne provodi u potpunosti u skladu sa zakonskim rješenjima, rezultira značajnim ilegalnim tržištem i krijumčarenjem duhana u listu i rezanog duhana. Nadzor proizvodnje

¹⁴ <https://startbih.ba/clanak/motaj-smotaj-sverc-duhana-u-bih/78750>

¹⁵ (<http://www.fup.gov.ba/wp-content/uploads/2019/01/IZVOD-IZ-INFORMACIJE-O-STANJU-SIGURNOSTI-ZA-2018.-GODINU.pdf>)

duhana treba početi od proizvodnje sadnica, sadnje duhana, sve do berbe i obrade duhana od strane ovlaštenih otkupljivača. Taj bi nadzor trebalo provoditi Ministarstvo poljoprivrede (inspeksijske službe), ovlaštene otkupljivači i carinske službe. Krijumčarenje duhana i ilegalno tržište u nadležnosti je ponajprije carine i policije te Državnog odvjetništva. Korupcija, kao bitan element ovih kriminalnih aktivnosti prisutna je u većoj ili manjoj mjeri na svim spomenutim razinama nadzora.

Na pojavnost krijumčarenja i ilegalnog tržišta utječu i stavovi građana o društvenoj neštetnosti kupovine ilegalnog duhana, kao i stavovi o njegovoj „manjoj“ zdravstvenoj štetnosti od legalnog duhana. Ovakvim stavovima djelomično doprinosi i kaznena politika s nedovoljno ostrim kaznama za ovakva kaznena djela.

LITERATURA

Knjige i članci:

1. Alilović, I. (1976). Duhan i život naroda u Hercegovini. Hrvatsko književno društvo Sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1976.
2. Banožić, M., Šubarić, D., Jokić, S. (2018). Duhanski otpad Bosne i Hercegovine – problem ili vrijedna sirovina. Glasnik zaštite bilja, 4/2018.
3. Bauk, M. (2015). Povijest duhana. Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Katedra za antropologiju, rujan 2015, Zagreb.
4. Beljo, J., Herceg, N., Nurkić, H. (2016). Proizvodnja duhana u Bosni i Hercegovini – od blistave prošlosti do neizvjesne budućnosti; Radovi Poljoprivredno-prehrambenog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, God. LXI, broj 66/2. 48-61.
5. Beljo, J., Ivanković, M., Herceg, N. (2017). Gospodarsko i socijalno značenje uzgoja duhana u Hercegovini. Zbornik radova s međunarodnog znanstveno-stručnog skupa Duhan u Bosni i Hercegovini – jučer, danas i sutra. Mostar, 2017. 70-82.
6. Bosansko-hercegovački kompas. Izdanje 1912/13. Sarajevo.
7. Bulk tobacco study 2015. (2016). Assessing the Illicit Trade and Consumption of Cut Tobacco in 15 Markets in Europe, Crime&tech s.r.l.
8. Čagalj, M., Gugić, J., Strikić, F. (2017). Povijesni pregled uzgoja duhana u Dalmaciji. Zbornik radova: Duhan u Bosni i Hercegovini - jučer danas i sutra, 2. i 3. 10. 2017., Mostar, Federalni agromediteranski zavod, 48-60.
9. Đorđević, R. (1937). Kako da dođemo do saznanja o pravoj visini razvijenosti krijumčarske trgovine duvanom, Policija, XXIV, 17-18, Beograd, 1937., str. 868.
10. Friedrich Wilhelm von Taube. (1777./1778.). Povijesni i zemljopisni opis Kraljevine Slavonije i Vojvodstva Srijema. Leipzig.
11. Gately, I. (2002). Tobacco: A Cultural History of How an Exotic Plant Seduced Civilization. Grove Press, London. 27.

12. Grgić, S. (2013). Od struka do dima: Duhan i duhanske preradevine u Jugoslaviji tridesetih godina 20. stoljeća, u: Zoran Janjetović (ur.) Istorijska tribina, Istraživanja mladih saradnika Instituta za noviju istoriju Srbije. Beograd, 2013. 68.
13. Hanžek, D. (2009). Baština: etnografski zapisi iz gornjostubičkoga kraja. Donja Stubica, Gornja Stubica: Kajkaviana, Društvo Sveti Juraj.
14. Ilegalna trgovina duhanskim proizvodima: iskustvo građana i stavovi o krijumčarenju na balkanskoj ruti. (2019). Ekonomski institut, Zagreb.
15. Istraživanje tržišta rezanog duhana na koji nije plaćen porez - Hrvatska, (2014). Ipsos Marketing.
16. Izvještaj o izvršenoj upotrebi oružja. HDA, PS, inv. br. 4831.
17. Joossens, L., Chaloupka, F. J., Merriman, D., Yurekli, A. (2000). Issues in the smuggling of tobacco products. U Jha, P., F. Chaloupka, eds. Tobacco Control Policies in Developing Countries. Oxford: Oxford University Press, 393-406.
18. Kapor, A. (1953). Proizvodnja duvana u Bosni i Hercegovini. Mostar.
19. Karaman, I. (1962). Nov prilog za razvitak trgovinskog prometa prema Hrvatskom primorju potkraj XVIII. stoljeća. Historijski zbornik 15, 303-307.
20. Krijumčarenje duhana u Hercegovini, Obzor, LXXII, 7, Zagreb, 1931., str. 5.
21. Kutleša, S. (1993). Život i običaji u Imotskoj krajini. Imotski: Matica hrvatska, Ogranak Imotski; Split: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za znanstveni i umjetnički rad.
22. Lučić, I. (2008). Bosna i Hercegovina u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, s posebnim osvrtom na stanje u Hercegovini (1918.-1921.), u: Zlatko Matijević (ur.), Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa “Godina 1918. Prethodnice, zbivanja, posljedice”, održanog u Zagrebu 4. i 5. prosinca 2008., Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2010., str. 229.
23. Mapiranje rizika korupcije u sigurnosnom sektoru. (2015). Centar za sigurnosne studije Bosne i Hercegovine.
24. Milinović, A. (2001). Ljepota i smisao simbolike hrvatskoga novca, HIC, Dom i svijet br. 354/1. listopada 2001.
25. Nurkić, H. (2017). Duhan u Posavini u prošlosti i sadašnjosti. Zbornik radova s međunarodnog znanstveno-stručnog skupa Duhan u Bosni i Hercegovini – jučer, danas i sutra. Mostar. 131-143.
26. Ožanić, S. (1955). Poljoprivreda Dalmacije u prošlosti. Izdanje društva agronoma NRH-podružnica Split.
27. Preissecker, K. (1914). Der Tabakbau. II Band, Wien, 1914.
28. Radio-telegram upućen Odjeljku za državnu zaštitu Ministarstva unutrašnjih poslova. HDA, PS, inv. br. 5109.

29. Savić, D., Marković, M., Miloš Hasel, D. (2015). Suzbijanje ilegalnog tržišta duhana, Policija i sigurnost (Zagreb), godina 24., br. 1, 82-95
30. Stajić, U. (1927). Gajenje duvana. Štamparija državne markirnice, Beograd.
31. Statistički pokazatelji Ministarstva financija, Carinska uprava, 2019.
32. Statistički pokazatelji Ministarstva unutarnjih poslova, 2019.
33. Nikolić Đerić, T. Šoša, D., Živković, M. (2015). Dim – priča o duhanu. 17.
34. Tatomirović, D. (1989). Krijumčarenje - shvatanje i suzbijanje, Beograd.
35. Tkalčec, D. (2017). Suzbijanje krijumčarenja i nedozvoljene trgovine duhanom, Diplomski rad. Zagreb, Policijska akademija, Visoka policijska škola.

Pravni izvori:

1. Kazneni zakon Republike Hrvatske. Narodne novine 125/11., 144/12., 56/15., 61/15., 101/17., 118/18. Monopolski glasnik, XII. Pažnja prodavcima i potrošačima monopolskih artikala. Beograd, 1931., str. 3.
2. Krivični zakon Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15 i 40/15).
3. Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine – prečišćeni tekst (“Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH, broj 33/13).
4. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH”, broj 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14 i 46/16).
5. Krivični zakon Republike Srpske („Službeni glasnik RS”, broj 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12 i 67/13).
6. Odluka o proglašenju Zakona o potvrđivanju okvirne konvencije Svjetske zdravstvene organizacije o nadzoru nad duhanom. Narodne novine 3/08.
7. Odluka o proglašenju Zakona o potvrđivanju protokola o uklanjanju nezakonite trgovine duhanskim proizvodima. Narodne novine 4/19.
8. Pravilnik o trošarinama. Narodne novine 1/19.
9. Protokol o uklanjanju nezakonite trgovine duhanskim proizvodima (NN 4/19.).
10. Okvirna konvencija Svjetske zdravstvene organizacije o nadzoru nad duhanom (NN 3/08.).
11. Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, br. 1., Državna štamparija Kraljevine. Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd, 1. 1. 1921.
12. Zakon o duhanu Bosne i Hercegovine. Službeni glasnik BiH broj 32/10.
13. Zakon o duhanu. Narodne novine 69/99., 14/14.
14. Zakon o duhanu. Službeni glasnik Republike Srpske 72/12.

15. Zakon o kaznenom postupku Republike Hrvatske. NN 152/08., NN 76/09., NN 121/11., NN 80/11., NN 91/12., NN 56/13. NN 145/13., NN 152/14.
16. Zakon o trošarinama Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 97/10 – pročišćeni tekst, 48/12, 109/12, 32/14 in 47/16 – ZTro-1).
17. Zakon o trošarinama. Narodne novine 115/16.
18. Zakon o trgovini. Službeni glasnik Republike Srpske, br. 06/07., 52/11. i 67/13.

Internetski izvori:

1. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. http://www.bhas.ba/saopstenja/2018/AGR_09_2018_Y1_BS.pdf. – 29.6.2019.
2. Državni zavod za statistiku, Statističko izvješće. <https://www.dzs.hr/> – 20.6.2019.
3. Federalna uprava policije Bosne i Hercegovine, Izvod iz informacije o stanju sigurnosti na području Federacije Bosne i Hercegovine za 2018. godinu. <http://www.fup.gov.ba/wp-content/uploads/2019/01/IZVOD-IZ-INFORMACIJE-O-STANJU-SIGURNOSTI-ZA-2018.-GODINU.pdf> – 11.7.2019.
4. Konačni prijedlog Zakona o potvrđivanju protokola o uklanjanju nezakonite trgovine duhanskim proizvodima <https://www.sabor.hr/hr/konacni-prijedlog-zakona-o-potvrdivanju-protokola-o-uklanjanju-nezakonite-trgovine-duhanskim>
5. Požeška kronika. <https://pozeska-kronika.hr/gospodarstvo/item/12514-zaustaviti-daljnji-pad-proizvodnje-duhana.html> – 5.7.2019.
6. Stanković, N. (2017). Krivično pravo, posebni dio. Evropski univerzitet Brčko Distrikt. <https://eubd.edu.ba/02-ID/023-Mon/Krivicno%20pravo%20-%20%20posebni%20dio-min.pdf> - 11.4.2019.
7. Izvješće Komisije Vijeću i Europskom parlamentu. Izvješće o napretku u provedbi komunikacije Komisije „Jačanje borbe protiv krijumčarenja cigareta i drugih oblika nezakonite trgovine duhanskim proizvodima – sveobuhvatna strategija EU-a“ (Com (2013) 324 final od 6.6.2013.). <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2017/HR/COM-2017-235-F1-HR-MAIN-PART-1.PDF>.
8. <http://ba.seebiz.eu/uskok-istrazuje-deset-osoba-zbog-sverca-duhana/ar-177267/> – 13.5.2019.
9. <http://business-magazine.ba/2019/05/15/krah-proizvodnje-smilja-hercegovini/> – 15.5.2019.
10. <http://www.fds.ba/bs/duhanski-kutak/historija-duhana> – 11.7.2109.
11. <http://www.hic.hr/dom/354/dom10.htm> – 11.5.2019.
12. <http://www.jutarnji.hr/biznis/financije-i-trzista/kako-su-poljoprivrednici-preko-noci-postali-sverceri-nekoc-unosni-biznis-od-kojeg-je-zivjela-cijela-hercegovina-danas-je-gotovo-ilegalan/6139381> – 5.6.2019.

13. <https://startbih.ba/clanak/motaj-smotaj-sverc-duhana-u-bih/78750> – 2.5.2019
14. <https://www.goglas.com/search?q=prodajem%20rezani%20duvan> – 22.7.2019.

Summary

Darko Dundović

Tobacco in the Republic of Croatia and Bosnia and Herzegovina through History of Tobacco Growing and Smuggling of Tobacco

The paper offers a fundamental review of information on tobacco growing and smuggling of tobacco leaf and cut tobacco in the territory of the Republic of Croatia and Bosnia and Herzegovina through history. The paper presents a part of the legislation regulating this area in the past as well as legislation valid at the time of writing the present paper. Moreover, it presents statistical data related to the topic. Police and customs officers can use the paper to understand the overall problem of combating this type of criminality better and all through the historical prism of tobacco growing and smuggling of tobacco in the territories of these two states.

Keywords: tobacco, tobacco growing, smuggling, historical review.